

Hasanoğlu, Murteza. (2021). “Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-Türkmenistan Arasındaki Siyasi ve Sosyo-Ekonomik İlişkiler”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (1), 23-36.

Araştırma Makalesi

**BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAJYCAN-TÜRKMENİSTAN ARASINDAKİ
SİYASİ VE SOSYO-EKONOMİK İLİŞKİLER***

Political and Socio-Economic Relations Between Azerbaijan-Turkmenistan after Independence

Murteza HASANOĞLU **

Öz

İki bağımsız Türk devleti olan Türkmenistan ve Azerbaycan aynı tarihsel köklere sahiptir. Ortak dil, din, gelenek ve kültüre sahip bu iki ülkenin, her biri başarılı bir dış politika izleyerek dünya devletleri ile ilişkiler kurmaktadır. Hem sahip oldukları ortak yönleri hem de dünya haritasındaki konumları, bu iki ülkenin birbirleriyle karşılıklı ilişkiler kurmasını gerekli kılıyor. Bu nedenle Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bir parçasıyken dahi Azerbaycan ve Türkmenistan, sınırlı da olsa kimi alanlarda ilişki kurmuşlardır. SSCB'nin çöküşünden sonra ikili ilişkileri daha da genişletmeye çalışan bu devletler arasında bir takım anlaşmazlıklar da yaşanmıştır. Bu anlaşmazlıklar arasında en uzun süren Hazar Denizi'ndeki Azerbaycan-Türkmenistan sınırında yer alan petrol ve gaz sahasının hangi ülkeye ait olduğu meselesi olmuştur. Bu sorunu çözmek için uzun yıllar karşılıklı görüşmeler yapılmıştır. Söz konusu olayların arka planında, iki ülke arasında çeşitli alanlarda işbirliği belli bir seviyede hep var olmuştur. Nitekim, tartışmalı petrol sahası ile ilgili yıllardır düzenlenen toplantılar olumlu sonuç vermiştir. Sorunun çözümü Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki ikili ilişkilere yeni bir ivme kazandırdı. Bugün bu iki bağımsız Türk devleti bilim, eğitim, kültür, ekonomi ve insani yardım alanlarında başarılı işbirliği yapmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan, Türkmenistan, Hazar Denizi, İşbirliği, Anlaşma.

Abstract

Turkmenistan and Azerbaijan, two independent Turkish states, have the same historical roots. These two countries, which have common language, religion, traditions and culture, each pursues a successful foreign policy and establishes relations with world states. Both their common features and their position on the world map require these two countries to establish mutual relations with each other. Therefore, Azerbaijan and Turkmenistan, while still part of the Union of Soviet Socialist Republics, established mutual relations at a certain level. After the collapse of the USSR, there were some disagreements between these states, which tried to further expand bilateral relations. The longest running among these disputes was the question of which country the oil and gas field on the Azerbaijan-Turkmenistan border in the Caspian Sea belongs to. Mutual talks have been held for many years to solve this problem. In the background of these events, there has always been a certain level of cooperation between the two countries in various fields. The meetings held for years on the controversial oil field have now yielded positive results. The solution of the problem gave a new impetus to bilateral relations between Azerbaijan and Turkmenistan. Today, these two independent Turkish states cooperate in the fields of science, education, culture, economy and humanitarian aid.

Keywords: Azerbaijan, Turkmenistan, The Caspian Sea, Cooperation, Agreement.

* Geliş Tarihi / Received: 15.05.2021, Kabul Tarihi / Accepted: 29.06.2021. DOI: 10.34189/asyam.5.1.003

** Doç. Dr., Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi, m.hasanoglu@yahoo.com.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-3734-4045>

Giriş

Günümüzde dünya devletlerinin dış politikası, bu devletlerin uluslararası ilişkiler sistemindeki konumlarını, rollerini ve katılım düzeylerini belirleyen temel stratejik faktörlerden biridir. Sıra, devletin dış politikasını değerlendirmeye geldiğinde birtakım stratejik faktörler dikkate alınmaktadır. Bu faktörler, uluslararası ilişkiler sisteminin mevcut durumunu, ülkenin ulusal gücünün nicel ve nitel unsurlarını, ikili ilişkilerin özelliklerini ve ayrıca ülkelerin bölgesel ve uluslararası kuruluşlardaki temsil düzeylerini içermektedir (Babaoğlu, 2019: 6).

Devletlerin dış politika faaliyetleri sonucunda ikili ve/veya çok taraflı düzeyde sürdürülen ilişkileri meydana gelir. Modern dünyadaki olayların seyri, hiçbir devletin ve milletin birbirinden ayrı yaşayamayacağını göstermektedir. Uluslararası düzeyde devletler ve halklar arasında ilişkilerin kurulması bu devletler ve halkların kendilerine hizmet eder. Zira, milletler ve halklar birliğe dayalı şekilde, küreselleşen dünyanın bir parçası olmayı hedeflemektedirler. Milletler ve genel olarak insanlar, insani değerleri korumak ve daha da geliştirmek için bu bağlamda bölgesel ve küresel ölçekte birleşmek ve temas kurmakla yükümlüdürler.

Bugün birçok ülke gibi Türkçe konuşan ülkeler de birbirleriyle ve diğer ülkelerle işbirliği yapmaktadırlar. 90'lı yıllarda başlayan bu işbirliği, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesiyle daha da güçlenmiştir. Bu güçlenmenin ilk göstergelerinden biri 1993 yılında Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)'nın kurulması olmuştur. TÜRKSOY, Türk dili konuşan ülkelerin iç ve dış politikasından, devlet yapılarının siyasi yöneliminden bağımsız olarak, onların kültür ve sanat alanında bölgesel birliğini gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte, Türkçe konuşan ülkeler arasındaki işbirliğini daha da geliştirmek için Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Uluslararası Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı ve Türk İş Konseyi gibi önemli kuruluşlar kurulmuştur. Bu adımların bir sonucu olarak, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki işbirliğinin son 10 yıldır somut mekanizmalar temelinde geliştiğini söyleyebiliriz (Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi, 31.05.2020).

Türk dili konuşan ülkelerden olan Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsız bir dış politika izlemekte ve diğer ülkelerle başarılı ilişkiler kurmaktadır. Bugün dünyanın önde gelen devlet ve kuruluşları tarafından Güney Kafkasya'nın güvenliğinin ve kalkınmasının garantörü adlandırılan Azerbaycan bu konuma kolay ulaşmamıştır.

Azerbaycan, jeostratejik konumu nedeniyle tarihsel olarak bölgedeki menfaatlerini güvence altına almak isteyen ülkelerin çıkarlarının çatıştığı bir siyasi alan olmuştur. Böylesine karmaşık bir çıkar çatışması alanında yerleşmesi, Bakü'nün özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında dış politikasında son derece dikkatli olmasını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde Azerbaycan'ın dil, tarih, kültür gibi manevi bağlar ve siyasi ilişkilerle yakından bağlantılı olduğu Türk devletlerine her şekilde yaklaşma girişimlerine ve bu işbirliğine “pan-Türkizm”, “Turancılık”, “büyük Türk milliyetçiliği” gibi bazı suçlamalar eşlik etmiştir.

Ancak tüm bu zorluklara ve baskılara rağmen Türk devletleri ile ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi en başından itibaren Azerbaycan Cumhuriyeti dış politikasının bir önceliği olarak belirlenmiş ve uygulamaya konulmuştur (Ruinton, 2009).

SSCB döneminde, Azerbaycan'ın Türkçe konuşan ülkelerle ilişkileri sınırlı olmuş ve sadece ekonomi, kültür ve insani yardım alanlarını kapsamıştır. 80'li yılların sonlarına doğru Türk devletlerinde bağımsızlık eğilimleri güçlenmeye başlamış ve Azerbaycan bu sürecin dışında kalmamıştır. 23 Eylül 1989'da Azerbaycan Cumhuriyeti Âli Sovyeti'nin olağanüstü toplantısında Azerbaycan SSC'nin Egemenliği hakkında Anayasa kabul edilmiştir (Ruinton, 2009). Bu kanunun kabul edilmesinden sonra Bakü yönetimi, Türk devletleri de dahil olmak üzere dünya güçleriyle doğrudan ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu dönemde Azerbaycan'ın doğrudan ilişki içinde olduğu Türk devletleri arasında Türkiye başta olmak üzere Özbekistan ve Kazakistan da bulunmaktadır.

90'lı yılların başlarında, SSCB'deki tüm Türkçe konuşan devletlerin- Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın- birbirini izleyen bağımsızlıklarıyla bu ülkeler arasındaki ilişkiler büyümeye ve gelişmeye başlamıştır.

Azerbaycan ve Türkmenistan İlişkilerinin Tarihi

Uluslararası ilişkiler sistemindeki konumunu güçlendiren Azerbaycan, Türk dili konuşan ülkelerle de işbirliğini başarıyla sürdürmüştür. Bu ülkelerden biri olan Türkmenistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin derin tarihi kökleri bulunmaktadır. Azerbaycan Türkleri ve Türkmenler sadece dil ve din açısından değil; aynı kültüre ve geleneklere sahip olma noktasında da birleşmektedirler. Nitekim, Orta Asya halkları arasında Türkmenler milliyet açısından Azerbaycan halkına en yakın halklardan biri olarak kabul edilmektedir (“Heydər Əliyev İrsi” Beynəlxalq Elektron Kitabxana, 01.07.2010). Bu ortak özelliklerin temel nedeni ise her iki halkın da Oğuz kökenli olmasıdır.

SSCB'nin bir parçası iken belirli karşılıklı ilişkileri olan Azerbaycan ve Türkmenistan için bağımsızlıkla birliktebu ilişkileri genişletme fırsatı doğmuştur. Böylece 90'ların başında iki bağımsız Türk devleti - Azerbaycan ve Türkmenistan- arasında ilk diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Diplomatik ilişkilerin kurulmasının ardından Bakü ve Aşkabat arasında önemli ve stratejik konularda işbirliği yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, 16 Ekim 1992 tarihindeiki ülkeyarasında “Taşımacılık alanında karşılıklı ilişkilerin ilkeleri sözleşmesi” (Azərbaycan Respublikasının Türkmənistandakı və Əfqanıstan İslam Respublikasındakı Səfirliyi, 09.05.2021), bir yıl sonra ise Bakü'de ulaşım konusunda bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Bunlar arasında 22 Ocak 1993 tarihli “Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Komitesi ile Türkmenistan Devlet Gümrükleri arasında gümrük prosedürlerinin uygulama kuralları hakkında anlaşma”, “Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Komitesi ile Türkmenistan Devlet Gümrükleri arasında, yasadışı yollarla taşınan kültür varlıklarının depolanması ve iadesi alanında işbirliği anlaşması”, “Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Komitesi ile Türkmenistan Devlet Gümrükleri arasında narkotik ve psiko trop maddelerin kaçakçılığına ve yasadışı ticaretine karşı işbirliği anlaşması”, “Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Komitesi ile Türkmenistan Devlet Gümrükleri arasında gümrük konularında işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma anlaşması” ve 31 Mart 1993 tarihli “Azerbaycan Demiryolları ile Türkmenistan Demiryolları arasında demiryolu taşımacılığı alanında karşılıklı ilişkiler anlaşması”nı saymak olanaklıdır (Azərbaycan Respublikasının Türkmənistandakı və Əfqanıstan İslam Respublikasındakı Səfirliyi, 09.05.2021). 23-24 Aralık1993 tarihlerinde ise dönemin Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Aşkabat'ta düzenlenen *Bağımsız Devletler Topluluğu Devlet Başkanları Konesevi'nin Zirve Toplantısı*'na katılarak Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov ile iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur. Ekim 1994'te Haydar Aliyev Türkmenistan Bağımsızlık Günü'ne adanmış bir etkinliğe katılmıştır. İki Cumhurbaşkanı arasındaki bu yakınlaşmanın etkisi ile Mart 1996'da Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov Azerbaycan'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret esnasında her iki ülkenin geleceği için büyük önem taşıyacak bir dizi belge imzalanmıştır. Adı geçen belgeler arasında “Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkmenistan arasında dostluk ve işbirliği üzerine sözleşme”, “Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov Bakü Deklarasyonu”, “Eğitim alanında işbirliği anlaşması”, “Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı arasındaki istişarelere ilişkin protokol”, “Konsolosluk sözleşmesi”, “Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Güvenlik Bakanlığı ile Türkmenistan Milli Güvenlik Komitesi arasında işbirliği ve etkileşim anlaşması”, “Deniz ticareti alanında işbirliği anlaşması” bulunmaktadır.

Türkmenistan ile Azerbaycan arasında büyükelçilik düzeyinde ilişkilerin kurulmasına yönelik ilk adımlar 1997 yılında atılmıştır. 11 Nisan 1997 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Türkmenistan Büyükelçiliğini açma kararını kabul etmiş, çok geçmeden (30 Nisan 1997 tarihinde) de Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Büyükelçiliğin Türkmenistan'daki faaliyetlerinin düzenlenmesine ilişkin bir kararname imzalamıştır. Türkmenistan'ın Bakü'deki büyükelçiliği ise 1998 yılında açılmıştır (Musayev, 2011). Ayrıca, 5 Şubat 1998 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkmenistan Dışişleri Bakanları ile uzman grupları arasındaki görüşmelerin sonuçlarına ilişkin bir Ortak Açıklama yayınlanmıştır (Azərbaycan Respublikasının Türkmənistandakı və Əfqanıstan İslam Respublikasındakı Səfirliyi, 09.05.2021). Adı geçen dönemde iki ülke gündemindeki temel konulardan biri Trans-Hazar doğalgaz boru hattı projesi olmuştur ki bu proje Hazar çevresindeki enerji kaynaklarının Batı'ya taşınması açısından büyük önem taşımaktadır. Öyle ki söz konusu proje gerçekleşmesi halinde, Türkmenistan ve Azerbaycan için siyasi ve ekonomik olduğu kadar stratejik de bir kazanım da sağlayacaktır.

18 Kasım 1999 tarihinde İstanbul Çırağan Sarayı'nda Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti, Gürcistan ve Türkmenistan arasında Trans-Hazar doğalgaz boru hattına ilişkin "Hükümetlerarası Deklarasyon" da dahil olmak üzere bir dizi önemli anlaşma imzalanmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı ve Azerbaycan halkının ulusal lideri Haydar Aliyev bu anlaşma hakkında şunları söylemiştir:

"İstanbul'da Azerbaycan petrolünün ihracatı için ana otoyol olacak Bakü-Ceyhan petrol boru hattının inşası için bir anlaşma imzaladık. Aynı zamanda Türkmenistan, Gürcistan ve Türkiye ile birlikte Trans-Hazar doğalgaz boru hattına ilişkin bir bildirme imzaladık. Bu, büyük fırsatlar yaratıyor. Bu arada, Türkmenistan, boru hattını sadece Türkiye'ye gaz sağlamak için değil, hem de Türkiye üzerinden Avrupa'ya göndermek için de inşa edeceğini söylüyor. Bizde de gaz hasılatı için büyük perspektifler açılıyor. Bu perspektifler bizde her zaman olmuştur. Ancak son iki veya üç yılda yapılan çalışmalar, gaz rezervlerimizin beklediğimizden çok daha yüksek olduğunu gösterdi. Azerbaycan bir petrol ülkesi olarak uzun süredir, muhtemelen 60 yıl veya daha uzun süredir gaz üretiyor. ...Azerbaycan hâleneski yataklarından gaz üretmekte, onu Bakü ve ülkenin diğer birçok bölgesine tedarik etmektedir. Ancak daha önce keşfettiğimiz ve gerçek rezerv hacmini belirlediğimiz alanlar, büyük miktarlarda bile gaz ihraç etmek zorunda kalacağımızı gösteriyor. Bu nedenle Türkmenistan-Türkiye doğalgaz boru hattına ilişkin beyannameyi imzalarken bu doğalgaz boru hattını Azerbaycan gazının ihracatı için kullanma olasılığını göz önünde bulundurmamız doğaldır" (Əliyev, 1999: 308).

İki ülke arasında enerji alanında işbirliği kadar, dostluk ilişkilerinin geliştirilmesini hedefleyen anlaşmalar da yapılmıştır ki bunlara örnek olarak 1999 yılında imzalanan Azerbaycan ve Türkmenistan arasında vatandaşların karşılıklı dolaşımı hakkında anlaşmadır (e-qanun, 24.03.2000).

Hazar Denizi'nin Statüsü Sorunu

Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki hukuki anlaşma zemini Türkmenistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov dönemine dayanmakla birlikte, iki ülke arasındaki ilişkilerin nispeten gergin ve karmaşık bir yapıda olduğunun da aynı zaman dilimine denk geldiğini belirtmek gerekmektedir. Bu durumun temelinde ise Hazar Denizi'nin yasal statüsü, Türkmenistan'ın ulusal sektörlerin sınırları ile ilgili yaklaşımı, Hazar'ın hidrokarbon kaynaklarının geliştirilmesi ve dış pazarlara ihracatı meselesi ola gelmiştir. Bu nedenlerden dolayı, zaman zaman Türkmenistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde kimi sorunlar ortaya çıkmıştır.

Eski bir tarihe sahip olan Hazar Denizi'nin hukuki statüsü meselesi, SSCB'nin çöküşüyle yeniden gündeme gelmiştir. Öyle ki Hazar bölgesinde yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması, bu devletlerin sınırlarının belirlenmesini ve Hazar Denizi'ni kullanma sorununun çözülmesini gerekli kılmıştır. Hazar Denizi'nin yeni jeopolitik statüsü, hidrokarbon sahalarıyla olan ilişkisini, havzada faaliyet gösterme hakkını ve üstün konum hakkını, denizin Hazar'a kıyısı olan ülkeler arasındaki dağılımı ve bu dağılımın metodolojisi gibi sayısız eyaletler arası jeopolitik sorunun çözümünü gündeme getirmiştir (Həsənov, 2010). Jeopolitik ve jeoekonomik özellikleri nedeniyle Hazar Havzası, bölge ülkeleri için sadece hayati bir alan değil; aynı zamanda önemli bir dünyasal faktör haline gelmektedir.

Uzun yıllar boyunca, Hazar Denizi'nin statüsü sorunu Hazar kıyı devletlerinin her birinin çıkarlarını güvence altına alarak çözmek kolay bir iş olmamıştır. Bu doğrultuda onlarca görüşme yapılmış, bu görüşmelerin her birinde Azerbaycan, uluslararası hukukun normlarına atıfta bulunarak çıkarlarını olabildiğince ifade edebilmiştir. Öyle ki Hazar Denizi'nin statüsü sorunu, Azerbaycan'ın dış politikasındaki en önemli iki yönden biri olmuştur. Genel olarak Azerbaycan, Hazar Denizi'nin bir "sınır gölü" olduğunu ve ulusal bölümlere ayrılmasını iddia etmiştir. Azerbaycan'ın konumuna göre:

- Hazar, uluslararası bir sınır gölüdür;
- Hazar Denizi, orta çizgi prensibine göre her yönden ulusal sektörlere (hava sahası, deniz yüzeyi, derinlik, dip ve alt) bölünmelidir;
- Hazar Denizi'nin ulusal sektörlere bölünmesi, eski SSCB'nin uygulamasına ve o zamanın bölünmesine (1970'te kabul edilmiştir) dayanmaktadır. (Adı geçen dönemde Astara-

Hasangulu hattının güneyi İran'a aittir. Bu hattın kuzeyi ise SSCB cumhuriyetleri arasında paylaşılıyordu);

- Böyle bir bölünme zaten mevcut olduğundan, Hazar kıyı devletleri statü tespit edilmeden önce kendi ulusal sektörlerinde çalışmaya başlayabilirler (Aslanlı, 2014: 20).

Türkmenistan başlangıçta Hazar Denizi'nin yasal statüsü konusunda Rusya ve İran ile aynı pozisyonu almıştır. Üç ülke politikasına göre, "*Hazar Denizi beş ülkenin iç gölüdür ve bölgedeki hiçbir yabancı devlet veya ülke herkesin rızası olmadan tek başına bir şey yapamaz*" şeklinde olmuştur (Həsənov, 2010). Nitekim adı geçen ülkeler 1996 yılında bir mutabakat imzalamış olsalar da Türkmenistan, 1998 yılında Moskova'da düzenlenen *Hazar Kıyı Ülkelerinin Zirve Toplantısı*'nda farklı bir tutum sergilemiştir. Buna göre, görüşmede Türkmenistan, Hazar Denizi'nin bölünmesini ve Azerbaycan ile sınırın orta hat prensibiyle çizilmesini kabul ettiğini belirtmiştir. Böylelikle, Türkmenistan'ın, Hazar Denizi'nin statüsüne ilişkin müzakerelerin ilk aşamasında belirsiz bir tutum sergilemiş olduğu görülmektedir. Bir yandan Hazar Denizi'ni ulusal bölümlere ayırmanın önemini vurgulayan Aşkabat, diğer yandan "ortak kullanım" (condominium) fikrini desteklemiştir (Həsənov, 2010).

Türkmenistan ile Azerbaycan arasında Hazar Denizi'nin statüsüne ilişkin fikir ayrılıklarına, orta hattın geçeceği alanların belirlenememesi ve bazı tartışmalı petrol sahaları neden olmuştur ki bunlar esas olarak Azerbaycan'da "Kepez" ve Türkmenistan'da "Serdar" olarak adlandırılan sınırdaki petrol ve gaz sahasıdır (Musayev, 2011). Tarihsel perspektiften bakıldığında ise iki ülke arasındaki ilişkilerin 1995 yılında "Yüzyılın Sözleşmesi"nin imzalanmasıyla açılmaya başladığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. 1997 yılında Aşkabat'taki İslam İşbirliği Teşkilatı Zirvesi'nde Türkmen lideri, Azerbaycan tarafına Sovyet döneminden kalma "deniz sınırlarının sınırlandırılması" haritasını sunarak, "Azeri" ve "Çırac" sahalarının Azerbaycan değil; Türkmen kesiminde olduğunu kanıtlamaya çalışmış ve belirli bir tazminat karşılığında bu alanlara ilişkin talebi geri çekmeye hazır olduklarını ifade etmiştir. Bu iddiaya karşılık Azerbaycan kombine hat yöntemiyle Hazar'ın ulusal sektörler bölünmesini gösteren SSCB Petrol Sanayi Bakanlığı'nın haritalarında ve daha sonra Azerbaycan, Kazakistan ve yabancı kuruluşlar tarafından hazırlanan tüm haritalarda "Azeri" ve "Çırac" sahalarının Azerbaycan bölgesinde gösterilmesini kanıt olarak sunmuştur. Taraflar arasındaki gerginliğin devam ettiği süreçte, 1997 yılının ortalarında Azerbaycan, "Kepez" sahasını geliştirmek için Rusya ile bir anlaşma imzalamıştır (Həsənov, 2010). Buna karşılık Moskova, Türkmenistan'ın itirazlarını dikkate alarak Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ile Rusya'nın "Lukoil" ve "Rosneft" şirketleri arasında imzalanan bu anlaşmadan geri çekilmiştir. Aynı yıl Saparmurat Niyazov'un, "The Financial Times"a verdiği bir röportajda Hazar Denizi'nin Azerbaycan kesimindeki "Kepez" ve "Azeri-Çırac-Güneşli" sahalarının Türkmenistan'a ait olduğunu beyan etmesinden sonra iki ülke arasındaki soğukluk yüksek seviyeye ulaşmış; çok geçmeden de Türkmenistan Cumhuriyeti, Azerbaycan'daki Büyükelçisini geri çağırmıştır (Musayev, 2011).

90'lı yıllarda çözülemeyen statü sorunu 2000'li yıllarda da devam etmiş, 21.yüzyılın ilk yılları Hazar'a kıyıdaş olan devletler arasında söz konusu sorunu çözmeye yönelik toplantılarla geçmiştir. Bununla birlikte 22-23 Nisan 2002 tarihlerinde Aşkabat'ta yapılan görüşmenin özel bir önem taşıdığını ifade etmek gerekmektedir. Öyle ki söz konusu tarihte statü sorunu ilk kez Hazar'a kıyı devletlerin devlet başkanları düzeyinde tartışılmış ve ilk kez bu Zirve'de, soruna en yüksek düzeyde çözüm aranmıştır. Zirveye katılan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev konuşmasında durumu şu şekilde ifade etmiştir: "*Hazar Denizi'nin yasal statüsü meselesinin çözümü, karşılıklı yarar sağlayan ortaklık ruhu içinde, Hazar kıyı devletlerinin egemenlik haklarına saygı gösterilerek barışçıl bir şekilde gerçekleştirilmelidir*" (Həsənov, 2012). Görüldüğü gibi Azerbaycan'ın bu zirvedeki görüşü kısa ve somut olmuş, sorunun çözümünde kıyıdaş ülkelerin tümünün çıkarlarının gözetilmesi gerektiği en yüksek düzeyden vurgulanmıştır. Türkmen tarafı ise ihtilafli alanların topraklarına yakınlığından söz ederek, bu alanın özel mülkiyet olduğu fikrini öne sürmüştür.

Azerbaycan-Türkmenistan İlişkilerinde Yeni Dönemin Başlaması ve Statü Sorununun Çözümü

Kurbankulu Berdimuhamedov'un 2007 yılında Türkmenistan Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Türkmenistan-Azerbaycan ilişkilerinin yeni bir aşamaya girdiğini söyleyebiliriz (Cəfərli, 2008). Nitekim, 2007 yılından itibaren deiki devlet arasındaki siyasi ilişkilerde canlanma görülmektedir.

Hazar bölgesinde sorunun çözümüne yönelik en önemli adımlardan birinin de 2007 yılına denk geldiğini ifade etmek gerekir. Şöyle ki 6 Ekim 2007 tarihinde Hazar'a kıyıdaş olan Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan Cumhurbaşkanlarının katılımıyla Tahran Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Toplantıda beş Hazar denizi kıyı ülkesinin hiçbir devlete, hiçbir koşulda bölgeyi saldırgan amaçlarla kullanmak ve Hazar kıyı devletlerinden herhangi birine karşı diğer askeri operasyonlar yürütmek izni vermeme yükümlülüğünün alınmış olması dikkate değerdir. Ayrıca kıyı devletleri, Hazar Denizi'nde egemenlik haklarının yalnızca kendilerine ait olduğunu ve bu havzadaki gemilerin yalnızca Hazar kıyı devletlerinin bayrakları altında seyredebileceğini belirtmişlerdir. Bu Zirve'de ilk defa Hazar Denizi'nin hukuki statüsü ile ilgili tüm konuları kapsayan genel bir siyasi belge ve Hazar Denizi'nin statüsüne ilişkin genel bir kavram da kabul edilmiştir. Ayrıca Zirve'de Devlet Başkanlarının, dışişleri bakanlarının düzenli toplantılarının yapılması, farklı sorunların tartışılması için formatların ve mekanizmaların belirlenmesi, genel anlaşmalara hizmet edecek çok önemli araçların uygulanması gibi kararlar alınmıştır (Bağırov, 2008, s. 52).

Türkmenistan Devlet Başkanı'nın Mayıs 2008'de Azerbaycan'a resmi ziyareti Azerbaycan Türkmenistan ilişkilerindeki canlanmanın ilk işaretlerinden bir diğeri olmuştur. Söz konusu ziyaret, iki Türk devleti arasında ikili ilişkilerin gelişmesi için bir potansiyel olduğunu ve özellikle her iki halkın etnik ve kültürel kökenlerinin yakınlığının, bağları genişletmek için sağlam bir temel oluşturduğunu doğrulamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşaması, devlet başkanlarının karşılıklı ve uzun süreli görüşmelerine açıkça yansımıştır. Türkmenistan Cumhurbaşkanı'nın ziyaretini tarihi bir ziyaret olarak nitelendiren Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bunu şu şekilde ifade etmiştir: *“Türkmenistan Cumhurbaşkanı'nın Azerbaycan ziyaretine büyük önem veriyoruz. Bu ziyareti, ikili ilişkilerimizin gelişiminde niteliksel olarak yeni bir aşama başlatan tarihi ziyaret olarak görüyorum. Son zamanlarda ikili ilişkilerimizin hızlı gelişmesine tanık olduk. Ekonomik bağlarımız güçleniyor, siyasi ilişkilerimiz kalıcı, hayatımızın birçok alanında çok yakın bir etkileşim var. Elbette, tüm bunlar bizi çok mutlu ediyor”* (Cəfərli, 2008).

Türkmenistan Cumhurbaşkanı'nın ziyaretinin ardından aynı yıl Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de Türkmenistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 28 Kasım'da Aşgabat şehrinde gerçekleşen bu ziyaret ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Azerbaycan-Türkmenistan Hükümetlerarası Ekonomik İşbirliği Komisyonu Anlaşması”, “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti arasında Bakü (Azerbaycan Cumhuriyeti) ve Türkmenbaşı (Türkmenistan) limanları üzerinden doğrudan uluslararası demiryolu-feribot bağlantısının düzenlenmesine ilişkin anlaşma”, “Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı ile Türkmenistan Eğitim Bakanlığı arasında eğitim alanında işbirliği anlaşması” gibi anlaşmalar imzalanmıştır (e-qanun, 13.02.2009).

90'lı yıllarla kıyaslandığında daha ılımlı ve yakın süren ilişkiler 2000'li yıllar boyunca aynı hassaslıkla sürdürülmüştür. Nitekim, 2017 yılında düzenlenen ve her iki cumhurbaşkanının da katılmış olduğu basın toplantısında yaptığı konuşmada İlham Aliyev, 2008 yılındaki ziyaretlerle ilgili şunları söylemiştir:

“Türkmenistan bizim için yakın, dost ve kardeş bir ülkedir. Türkmen halkı bizim kardeş halkımızdır. Biz bunu çok takdir ediyoruz. Başkan Berdimuhammedov'un faaliyetlerine özellikle değinmek istiyorum. Çünkü başarılı işbirliğimizin tarihi olayı 2008 yılında gerçekleşti. O yılın Mayıs ayında Türkmenistan Cumhurbaşkanı Azerbaycan'ı ilk kez ziyaret etti ve birkaç ay sonra - Kasım 2008'de ben Türkmenistan'ı ziyaret ettim. Bu ziyaretler bir dönüm noktasıydı. Bu ziyaretlerin ardından geniş bir işbirliği biçimi oluştu ve biz bugün onun harika meyvelerini görüyoruz” (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, 08.08.2017).

18 Kasım 2010'da Bakü'de Hazar kıyı devletlerinin 3. Zirvesi gerçekleşmiştir. Zirve sonunda devlet başkanları Hazar Denizi'nde güvenlik konusunda işbirliğini kapsayan bir anlaşma imzalayarak ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bunun yanında taraflar, Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Taslak Sözleşmenin tamamlanması için işleri hızlandırmayı kabul etmişlerdir. Ayrıca görüşmede, üst düzey toplantılar arasındaki zaman aralığının azaltılması ve dışişleri bakanlarının yardımcılarını düzeyinde özel çalışma grubu toplantı sayısının yılda beşe çıkarılması gibi konular da görüşülmüştür

(Kapshev, 2012: 27). Hazar kıyı devletlerinin üçüncü toplantısının, Hazar Denizi'nin henüz tanımlanmamış statüsünün, Hazar kıyı devletlerinin dostluk ilişkilerini ve karşılıklı işbirliğini güçlendirme arzusunu etkilemediğini ifade etmek gerekmektedir. Nitekim Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bizi birleştiren Hazar dostluk ve işbirliği denizidir. Hazar kıyı devletlerinin bir sonraki zirvesinin Hazar Denizi'nde barışı, güvenliği sağlamak ve işbirliğini derinleştirmek için önemli bir adım olacağına eminim. Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün tespiti için çok aktif çalışmalar yapılıyor, uzman gruplar çalışıyor. Umarım gelecekte bu yönde pratik sonuçlara ulaşılır. Şu ana kadar Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün belirlenememesi aramızdaki dostluk ilişkilerini etkilemedi. İlişkilerimiz çok yönlüdür. Elbette Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün bir an önce çözülmesini istiyoruz ve bu yöndeki çalışmalarımıza devam edeceğiz” (Cəfərli, 2010).

Hazar Denizi'nin hukuki statüsünü belirlemeye yönelik dördüncü zirve toplantısı 29 Eylül 2014 tarihinde Astrahan'da gerçekleşmiştir. Astrahan Zirvesi'nin önemli hükümlerini şu şekilde ifade etmek olanaklıdır:

- Güç ve tehdidin uygulanmaması;
- İstikrarlı bir silah dengesi sağlamak;
- Hazar kıyı olmayan devletlerin askeri varlığının kabul edilemezliği (Qurbanov, 2014).

12 Haziran 2015 tarihinde Türkmenistan Devlet Başkanı Kurbankulu Berdimuhammedov, Avrupa Oyunlarının açılış törenine katılmak üzere Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile de görüşen Türkmen Cumhurbaşkanı, iki ülkenin siyaset, ekonomi, enerji, ulaşım ve insani yardım alanlarında üst düzeyde işbirliği yaptıklarını ve ortak tarihin, dilin ve manevi değerlerin varlığının ikili bağların daha da genişlemesine yardımcı olduğunu belirtmiştir.

8 Ağustos 2017 tarihinde Bakü'de Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkmenistan arasında Stratejik Ortaklık Bildirgesi imzalanmıştır. Bildiride ikili ilişkilerin derinleştirilmesi ve karşılıklı ziyaretler yapılmasının önemi vurgulanmış; Hazar Denizi'nin statüsü üzerinde durulmuştur. Nitekim bildiride yer alan *“Hazar Denizi'ni bir barış, dostluk, güvenlik ve işbirliği denizi olarak gören Taraflar, Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Sözleşmesi'nin erken anlaşılması ve kabul edilmesinin önemini yeniden teyit etmektedirler. Bu bağlamda Taraflar, Hazar kıyı devletleri düzeyinde varılan tüm anlaşmaların uygulanması gereğini vurgulamaktadır”* (e-qanun, 29.12.2017) hükmü buna işaret etmektedir. 2018 yılında Alat Uluslararası Deniz Ticaret Limanı ve Türkmenbaşı Uluslararası Deniz Limanı'nın açılması, iki ülke arasındaki ticaret hacmini önemli ölçüde artırırken, ürünlerin nakliye süresini de kısaltmıştır.

Hazar'ın statüsünün belirlenmesine yönelik en önemli anlaşma 2018 yılında imzalanmıştır. 12 Ağustos 2018 tarihinde Kazakistan'ın Aktau kentinde *Hazar kıyı devletlerinin 5. Zirvesi* düzenlenmiş; bu görüşmede, *“Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”*nin imzalanmasıyla Hazar kıyı devletlerinin yaptıkları ikili ve çok taraflı görüşmeler somut bir sonuca ulaşmıştır (Abdullayev, 2020). Türkmen parlamentosu bu sözleşmeyi 3 Aralık 2018'de, Azerbaycan Parlamentosu 12 Şubat 2019'da onaylamıştır. Sözleşmenin temel hükümlerinden biri, Hazar Denizi'nin altına petrol boru hatlarının çekilmesine izin verilmesidir. Bununla birlikte söz konusu durumun kıyı devletlerinin iznine tabi olduğunun vurgulanması gerekmektedir (Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzi, 27.01.2021). Bununla birlikte uzmanlar, sözleşmenin imzalanmasını beş kıyı devleti - Azerbaycan, Kazakistan, Rusya, İran, Türkmenistan için bir dönüm noktası olarak görmektedirler. Kıyı devletlerinin deniz kaynaklarından eşit bir şekilde yararlanmasının temelini oluşturan bu sözleşme, temel bir normatif belge olarak Hazar Denizi'nin genel hukuk rejimini tanımlamaktadır.

Ayrıca Aktau Zirvesi'nde, Hazar kıyı devletlerinin ilgili kurumlarının başkanları tarafından bu Sözleşmeden doğan diğer önemli belgeler (*“Hazar Denizinde Organize Suçlarla Mücadelede İşbirliği Protokolü”*, *“Hazar Kıyı Devletlerinin Hükümetleri arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması”*, *“Hazar Kıyı Devletlerinin Hükümetleri arasında Ulaştırma Alanında İşbirliği Anlaşması”*, *“Hazar Denizi'nde Olayların Önlenmesine dair Anlaşma”* ve *“Sınır Hizmeti Kurumları arasında İşbirliği ve Etkileşim Protokolü”*) de imzalanmıştır (Azerbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, 12.08.2018).

Türkmenistan ve Azerbaycan ilişkilerinin geleceği açısından büyük bir önem taşıyan Aktau Zirvesi'nin ardından 21 Kasım 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Türkmenistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 22 Kasım'da Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkmenistan Hükümeti Aşkabat'ta "Türkmenistan ile Azerbaycan arasında 2019-2021 arası ticaret ve ekonomik işbirliği programı"nı imzalamıştır. Amacı ticaret ve ekonomik işbirliğinin önceliklialanlarının belirlenmesi ve geliştirilmesi; ticaret hacminin artırılması ve yapısının iyileştirilmesi; tarafların şirketleri ve müesseseleri arasında karşılıklı fayda sağlayan ortaklıkların genişletilmesinin kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi; yatırım alanında ortak faaliyetlerin etkinleştirilmesi, her iki ülkenin yatırım çekiciliğinin artırılması;ulusal ekonomilerin yapısını çeşitlendirmeyi amaçlayan yenilikçi ve yüksek teknoloji alanlarında ve modern hizmet alanlarında ortak projelerin desteklenmesi; karşılıklı yarar temelinde taşımacılık ve kargo geçişi alanında işbirliğinin daha da geliştirilmesi ve güçlendirilmesi olan programın hedefleri ise şunları içermektedir:

- Karşılıklı yarar ve eşitlik temelinde ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi ve genişletilmesi;
- Ekonomik işbirliği alanındaki üst düzey toplantılarda, Azerbaycan-Türkmenistan Hükümetlerarası Ekonomik İşbirliği Komisyonu toplantılarında varılan anlaşmaların uygulanmasının sağlanması;
- Karşılıklı çıkar sağlayan ticari-ekonomik, yatırım ve bilimsel ve teknik bilgi alışverişinin gerçekleştirilmesi;
- Ekonomik işbirliği için yasal çerçevenin genişletilmesi ve iyileştirilmesi;
- Ticaret cirosunun artırılması ve yapısının iyileştirilmesi için uygun koşulların yaratılması, yatırım işbirliğinin hacminin artırılması ve çeşitlendirilmesi;
- Gelişmiş deneyim ve teknolojilerin uygulanmasına dayalı modern üretimlerin oluşturulması için ortak projelerin tanıtımı, ürünlerin kalitesinin ve rekabet gücünün artırılması;
- Tarımsal ürünlerin yeni rekabetçi türlerinin, modern tarım teknolojilerinin oluşturulması, hayvancılık ve veterinerlik alanında ortak araştırmaların yapılması, tarafların şirket ve müesseseleri arasında uzun vadeli ortaklıklar kurulmasına yardım sağlanması;
- Ulaşım ve iletişim alanında karşılıklı yarar sağlayan işbirliğinin genişletilmesi, kargo taşımacılığının artırılması için uygun koşulların oluşturulması, uluslararası taşımacılık ve transit koridorların ve altyapıların verimli kullanılması;
- Fikri mülkiyet alanında işbirliğinin daha da geliştirilmesi ve güçlendirilmesi (e-qanun, 29.01.2019).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Aşkabat ziyareti sırasında imzalanan tek belgenin "Türkmenistan ile Azerbaycan arasında 2019-2021 arası ticaret ve ekonomik işbirliği programı" olmadığını belirtmek gerekmektedir. Bahsi geçen ziyaret sırasında, "Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti arasında uzun vadeli ticaret ve ekonomik işbirliği Anlaşması", "Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti arasında iki ülkenin limanları aracılığıyla ulaşımın geliştirilmesine ilişkin anlaşma", "Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi ile Türkmenistan Bilimler Akademisi arasında işbirliği Anlaşması", "Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti arasında 2019-2022 için Ulaşım İşbirliği Programı" gibi eğitim, ulaşım, ekonomi gibi çeşitli alanlarda önemli belgeler imzalanmıştır (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, 22.11.2018). Söz konusu anlaşmalardan biri olan "Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti arasında 2019-2022 için Ulaşım İşbirliği Programı"nın imzalanması ile taraflar topraklarında bulunan hava ve deniz limanları, demiryolu ve karayolu ağları aracılığıyla nakliye operasyonlarının uygulanması için uygun koşullar yaratan ulaşım ve transit alanında işbirliği geliştirmeyi kabul etmişlerdir (e-qanun, 29.01.2019). Ulaştırma İşbirliği Programı ayrıca, tarafların ulaşım alanında yakın işbirliği için uygun koşullar yaratmaları, ülkelerinin topraklarından doğrudan mal ve yolcu taşımacılığının organizasyonuna yardımcı olmaları; karayolu ile uluslararası yolcu ve kargo taşımacılığı yapan sürücülere vize verme prosedürünü basitleştirmek için ortak çaba göstermeleri; devletlerinin mevzuatına göre taşıma ve transit taşımacılığın kolaylaştırılması ve hızlandırılması, gemilerin makul olmayan gecikmelerinin önlenmesi, liman istasyonlarında sınır ve gümrük işlemlerinin hızlandırılması ve basitleştirilmesi için uygun önlemleri almaları; Avrupa-Kafkasya-Asya (TRACECA) uluslararası ulaşım koridorunun etkin

gelişimi için ortak çaba göstermeleri; üreticilerin ve taşıyıcıların dikkatini Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkmenistan'dan geçen güzergahlara çekmek için ilgili üçüncü şahıslarla birlikte çalışmaları, aynı zamanda küresel ve bölgesel girişimler çerçevesinde işbirliği yapmaları; deniz taşımacılığının gelişmesi için makul koşullar yaratmak amacıyla Bakü Uluslararası Deniz Ticaret Limanı ile Türkmenbaşı Uluslararası Deniz Limanı arasında işbirliğini teşvik etmeleri gibi önemli maddeler içermektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi , özellikle 90'lı yıllarda Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkmenistan arasındaki ilişkilerin gergin olmasının temel nedeni, Azerbaycan'da “Kepez” ve Türkmenistan'da “Serdar” olarak adlandırılan petrol sahasının hangi ülkeye ait olduğu meselesi olmuştur.“Kepez” sahası, 1989 yılında Azerbaycanlı petrol işçileri tarafından keşfedilmiş olmasına rağmen, Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki deniz sınırında yer alması nedeniyle uzun yıllardır geliştirilmesi mümkün olmamış ve konuyla ilgili çok sayıda görüşmeler yapılmıştır (Vətən uğrunda-ictimai-siyasi qəzet, 21.01.2021). Şimdiye kadar bu konuda yapılan görüşme ve toplantılar ise 2021 yılının başlarında sonuç vermiştir. 21 Ocak 2021 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti arasında Hazar Denizi'ndeki “Kepez” sahasının hidrokarbon kaynaklarının ortak araştırılması, geliştirilmesi ve benimsenilmesine ilişkin bir Mutabakat Muhtırasının imzalanmasıyla bağlantılı olarak Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhammedov video konferans görüşmesi gerçekleştirmiştir (Kazakistan.kz, 25.01.2021). Yatağın adı da tartışmalı olduğundan, tarafların önceki görüşmelerde iki ülke arasındaki dostluğun ve derinleşen ortaklığın sembolü olarak yatağın adı “Dostluk”olarak belirlenmiştir. Söz konusu görüşmede Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev “Dostluk” sahasının ortak geliştirilmesinin önemini vurgulayan şu sözleri dile getirmiştir: *“Bugünün belgesine tarihi bir belge diyeceğim çünkü Azerbaycan ve Türkmenistan ilk defa Hazar Denizi'nde bir yatağın işletilmesi için birlikte çalışıyorlar ve bu yatak ülkelerimizi ve halklarımızı yakınlaştıracak ve hem Türkmenistan hem de Azerbaycan halklarına fayda sağlayacaktır”* (Abdullayev, 2021).

“Dostluk” yatağının petrol ve gaz rezervlerinin 100 milyon ton olduğu tahmin edilmekte ve uzmanlar bu rezervlerin en az 50 milyon tonunun çıkarılabileceğini ifade etmektedirler. Ekonomik açıdan bakıldığında ise yatağın 35-40 milyar dolar gelir getirmesi beklenmektedir (Vətən uğrunda-ictimai-siyasi qəzet, 21.01.2021). İki devlet arasındaki anlaşmanın tarihî bir olay olduğunu ve Azerbaycan'ın petrol ve gaz stratejisinin geliştirilmesinde büyük önem taşıdığını belirtmek gerekmektedir. Öyle ki Dostluk Yatağı, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nin en büyük hidrokarbon üreticilerinden biri olarak jeopolitik konumunu uzun süre koruyabilmesini sağlayacak ciddi rezervlere sahiptir. “Dostluk” sahasının ortak geliştirilmesine ilişkin Memorandum'un imzalanması, Azerbaycan ile Türkmenistan arasında enerji, ulaştırma ve haberleşme alanlarında işbirliğinin artırılmasında ve bölge için yeni jeoekonomik perspektiflerin açılmasında da önemli bir rol oynayacaktır. Belgenin imzalanması ile Hazar Denizi tarihinde ilk kez iki ülke bu alanı ortak olarak kullanacak ve dış pazarlara enerji ihraç edecektir. Kabul edilen tasarıya göre taraflar, “Dostluk”yatağının hidrokarbon kaynaklarının ortak araştırılması, geliştirilmesi ve benimsenilmesi için o alanın coğrafi koordinatlarını belirleyecektir. “Dostluk” sahasının hidrokarbon kaynaklarının, %30 Azerbaycan ve %70 Türkmenistan olacak şekilde paylaşılacağı ifade edilmektedir (Report İnformasiya Agentliyi, 18.02.2021). Genel çerçevede düşünüldüğünde ise “Dostluk” yatağının, yalnız Azerbaycan ve Türkmenistan için değil; bölgesel kalkınma ve işbirliğinin geliştirilmesi için büyük umutlar vaat ettiğinin vurgulanması gerekmektedir.

Bilim, Eğitim ve Kültür Alanlarında İşbirliği

Bilindiği gibi, Azerbaycan ve Türkmenistan tarih, kültür, ortak kökler ve geleneklerle birleşmiştir. Tarihsel açıdan bakıldığında iki ülke arasındaki kültürel ve edebî bağların izlerinin geçen yüzyılın başlarına dayandığı görülmektedir. Başka bir deyişle, Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki kültürel bağlar bağımsızlıktan önce, bu ülkeler SSCB'nin bir parçası iken kurulmuştur. Nitekim 20.yüzyılın başlarında Azerbaycan'ın önde gelen düşünür ve yazarlarından Celil Memmedkuluzade'nin çıkardığı “Molla Nasreddin” dergisi Türkmenistan'da yaygın olarak basılmıştır.

Yine, Ağustos 1972'de Azerbaycan'da Aşkabat Günleri'nin düzenlenmesi, iki ülkenin kültürel işbirliği tarihinde önemli bir rol oynadı (Ömərov, 2013). Bu etkinliğin temel amacı, Azerbaycan ile Türkmenistan arasında kültürel açıdan dostluk ve kardeşliği geliştirmektir. Bağımsızlık sonrası dönemde de iki ülke arasındaki kültürel bağların geliştirilmesine dikkat edilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hasan Hasanov'un Haziran 1995'te bu ülkeye resmî ziyareti sırasında Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Türkmenbaşı başta olmak üzere diğer üst düzey yetkililerle bir takım görüşmeler yapılmıştır (Ömərov, 2013). Söz konusu ziyaretin önemli başlıklarından birini de kültürel alandaki görüşmeler oluşturmuştur.

1996 yılında Azerbaycan'a resmî bir ziyaret gerçekleştiren Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov'a, bağımsız Azerbaycan'ın ilk üniversitesi olan Bakü Devlet Üniversitesi tarafından fahri doktor unvanı verilmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov onuruna verdiği ziyafette ise kültürel ilişkilerin geleceği ile ilgili şunları söylemiştir: *"Biz daha yakın işbirliği yapmalı, bilim, kültür, eğitim... alanlarında mevcut işbirliği fırsatlarından kaynaklanan harika koşullardan yararlanmalıyız"* (Ömərov, 2013).

Daha önce de belirtildiği gibi, Kurban kulu Berdimuhamedov'un Türkmenistan Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Azerbaycan-Türkmenistan ilişkileri yeni bir aşamaya girmiştir. Bu yeni aşamada iki ülke arasında imzalanan belgeler, kültürlerarası ilişkilerin geliştirilmesine yönelik anlaşmaları da içermiştir. Bu kapsamdaki gelişmeler arasında "Azerbaycan Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Kapalı Anonim Şirketi ile Türkmenistan Televizyon, Radyo Yayıncılığı ve Sinematografi Devlet Komitesi arasında İşbirliği Anlaşması", "Azerbaycan Milli Kütüphanesi ile Türkmenistan Kültür Bakanlığı Devlet Kültür Merkezi Devlet Kütüphanesi arasında kütüphane çalışmaları alanında Mutabakat Muhtırası", "Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami Gencevi'nin adını taşıyan Edebiyat Enstitüsü ile Türkmenistan Bilimler Akademisi Mahtumkulu'nun adını taşıyan Diller, Edebiyat ve Milli El Yazmaları Enstitüsü arasında işbirliği anlaşması" gibi anlaşmaları saymak olanaklıdır (Mükərrəmoğlu, 2020).

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 28 Kasım 2008 tarihinde Türkmenistan'a yaptığı resmi ziyarette ise, Mahtumkulu Türkmen Devlet Üniversitesi Fahri Profesörü unvanına layık görülmüştür. Bu ziyaret sırasında, iki ülke arasındaki kültürel ve tarihi bağları vurgulayan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ilişkilerin seyrini gösteren şu konuşmayı yapmıştır: *"İlişkilerimizin gelişmesi için çok sağlam bir temel var. Bu temel, ortak tarihimiz, kültürümüzdür. Yüzyıllar boyunca Türkmen ve Azerbaycan halkları kardeşlik, dostluk ve iyi komşuluk içinde yaşadılar. Biz iki bağımsız devlet arasındaki ilişkileri bu sağlam tarihi temel üzerine inşa ediyoruz"* (Xalq qəzeti, 2008).

Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki kültürel bağların en güzel örneklerinden biri, 2009 yılında Türkmenistan'da Azerbaycan Kültür Günleri ve 2010 yılında ise Azerbaycan'da Türkmen Kültür Günleri'nin düzenlenmesi olmuştur (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, 04.12.2020). Türkmenistan'da Azerbaycan Kültür Günleri'nde Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kültür ve sanat ustaları tarafından temsil edilmiştir. Aynı zamanda Azerbaycan'da Türkmen Kültür Günleri'nde Türkmen kültür ve sanat figürlerinin sunulduğu program Azerbaycanlı izleyiciler tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır. Bu etkinlikleri iki ülke arasındaki samimi dostluğun açık örnekleri şeklinde ifade etmek gerekmektedir. Yine, 2010 yılında Azerbaycan ulusal lideri Haydar Aliyev'in 87. yıl dönümü vesilesiyle Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta "Haydar Aliyev" adlı kitabın Türkmen baskısının tanıtımının yapılması önemlidir (Mükərrəmoğlu, 2020). Kitap, Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki ilişkilerde, kültürel dinamizm ve etkileşimde önemli bir işleve sahiptir.

Bunun yanında Azerbaycan'da da Türkmen edebiyatına yönelik özel bir ilginin olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu ilginin göstergelerinden biri, Azerbaycan Filoloji Doktoru Profesör Ramiz Asker'in büyük Türkmen şairi Mahtumkulu Fıraki'nin "Seçilmiş Eserleri"ni Azerbaycan diline çevirerek yayımlanmasıdır. 21 Mayıs 2010 tarihinde Bakü Devlet Üniversitesi, önde gelen Türkmen şair Mahtumkulu Fıraki'nin sanat ve yaşam hikayesini konu alan bir konferansa ev sahipliği yapmıştır (Mükərrəmoğlu, 2020). Ayrıca, Nizami Gencevi adını taşıyan Edebiyat Enstitüsü tarafından 2014 yılından itibaren her yıl, Türkmen edebiyatının büyük klasiği Mahtumkulu Fıraki'nin yaşam ve sanatını konu alan bilimsel konferanslar ve sergiler düzenlenmesi, uluslararası bilimsel işbirliği köprülerini daha da güçlendirmek adına önemli çabalardandır.

Yukarıda belirtildiği üzere, Aktau Görüşmelerinin ardından Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 22 Kasım 2018 tarihinde Türkmenistan'ayapmış olduğu ilk resmi ziyaret sırasında imzalanan belgelerden biri de "Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi ile Türkmenistan Bilimler Akademisi arasında İşbirliği Anlaşması"dır. Bilim, yeni teknolojiler ve yenilikçi faaliyetlerde işbirliğini genişletmeyi ve bağları güçlendirmeyi amaçlayan anlaşmada bir dizi önemli maddeler yer almıştır. Buna göre, anlaşma kapsamında karşılıklı çıkar sağlayan ve tarafların devletlerinin ekonomik ve sosyal gelişimi için önemli olan bilimsel ve bilimsel-teknik sorunlar üzerinde ortak araştırma yapılması; ortak bilimsel konferansların, sempozyumların, seminerlerin ve çalışma toplantılarının düzenlenmesi; bilimsel personel eğitiminin teşvik edilmesi; yayınlar ve matbaa işlerinin değişimi; bilimsel kurumlar arasında doğrudan temasların kurulmasının ve genişletilmesinin desteklenmesi gibi önemli meseleler yer almıştır (e-qanun, 29.01.2019). Söz konusu ziyaret sırasında imzalanan anlaşmalardan bir diğeri de "Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti arasında bilim, eğitim, kültür ve sanat alanında 2019-2021 arası İşbirliği Programı"dır (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, 22.11.2018). Bu programın imzalanması iki ülke arasında bilim, eğitim, kültür ve sanat alanlarında işbirliğini geliştirmek için atılan en önemli adımlardan biridir. Yine, 22 Kasım tarihli ziyarette iki ülkenin yüksek öğretim kurumları arasındaki işbirliğine ilişkin başka belgeler de imzalanmıştır. Bunlar arasında Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığına bağlı ADA Üniversitesi ile Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Arasında Mutabakat Muhtıra'sını ve Türkmenistan'ın Uluslararası Beşeri Bilimler ve Kalkınma Üniversitesi arasında işbirliği Anlaşması'nı göstermek mümkündür (Məhərrəmov, 2019). Bunun yanında Azerbaycan üniversitelerinde eğitim gören Türkmen öğrenci sayısının son yıllarda büyük bir artış gösterdiğini de belirtmek gerekmektedir.

11 Mart 2020 tarihinde Türkmenistan Devlet Başkanı Kurbankulu Berdimuhammedov Azerbaycan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, 22.03.2020). Ziyarete Devlet Başkanları enerji, tarım, bilim, eğitim, kültür, spor ve diğer alanlarda işbirliği olanaklarını görüşmüşlerdir. Adı geçen ziyaret iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğine yönelik olumlu seyrin devam edeceğini göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç

Oğuz kökenli iki bağımsız devlet olan Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki ilişkiler çok eski bir tarihe sahiptir. SSCB döneminde iki ülke arasında bazı ilişkiler olsa da bu ilişkiler çok yönlüol(a)mamış ve sınırlı alanları kapsamıştır. Öyle ki SSCB'nin bir parçası oldukları dönemde Azerbaycan ve Türkmenistan arasında sadece ekonomi, kültür ve insani yardım alanlarında karşılıklı ilişkiler kurulabilmiştir. Bağımsızlığın ardından ise iki Türk ülkesi birbirleriyle ilişkilerini genişletmeye ve geliştirmeye yönelik çaba göstermiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarındaki gelişmeler arasında iki ülke arasında ulaşım, ticaret, eğitim ve güvenlik alanlarında imzalanan anlaşmaları ve cumhurbaşkanlarının karşılıklı resmî ziyaretlerini göstermek olanaklıdır. İki ülke arasındaki büyükelçilik düzeyindeki ilişkiler ise90'lı yılların sonlarına doğru kurulmuştur.

Azerbaycan-Türkmen ilişkilerinin tarihsel gelişimine bakıldığında zaman-zaman iki ülke arasında bazı sorunların yaşandığı görülmektedir. Bu sorunların en önemlisi, Türkmenistan'ın Hazar Denizi'ndeki bazı petrol yatakları üzerindeki iddiası olmuştur. Özellikle, Azerbaycan'da "Kepez", Türkmenistan'da ise "Serdar" olarak bilinen tartışmalı petrol sahası ile ilgili iki ülke arasındaki anlaşmazlık uzun süre devam etmiştir. Söz konusu anlaşmazlığın nedeni ise, sahanın Azerbaycanlı petrol işçileri tarafından keşfedilmesi, ancak toprak olarak Türkmenistan'a daha yakın olmasıdır. Böyle bir sorunun varlığı, Azerbaycan ile Türkmenistan arasında Hazar Denizi'nin statüsü konusunda anlaşmazlıklara ve doğal olarak iki ülke arasındaki ilişkilerde soğukluk yaşanmasına yol açmıştır. Sorunu çözmek için çok sayıda toplantı ve görüşme yapılmasına rağmen, bu çabalar sonuç vermemiş, Kurbankulu Berdimuhammedov'un 2007 yılında Türkmenistan Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra çözüme yönelik somut gelişmeler yaşanmıştır. Bu tarihten sonra ise iki ülke arasında birçok alanda işbirliği hızla gelişmeye başlamıştır. Bu kapsamda, 2007 yılından itibaren Azerbaycan-Türkmenistan ilişkilerinin yeni bir aşamaya girdiğini söylemek mümkündür. Ülke Cumhurbaşkanlarının karşılıklı resmi ziyaretleri, bu ziyaretlerde imzalanan önemli belgeler, ekonomik, bilimsel, eğitim ve kültür alanlarında başarılı işbirliği bu yeni aşamanın yol açtığı gelişmenin temel göstergeleridir. 2018 yılında Hazar'ın statüsü sorununun çözüme kavuşturulmasından sonra ise iki ülke arasındaki ilişkilerdeki

yakınlaşmanın yükselen bir seyirle devam ettiğini ifade etmək gerekmektedir. Nitekim Azərbaycan və Türkmənistan ilişkilerini bir üst seviyeye taşıyan “Kepez” sahasındaki anlaşmazlığın çözülmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihinde en önemli adımlardan biri olmuştur.

Gerek “Dostluk” sahasına ilişkin anlaşmanın imzalanması, gerekse son yıllarda iki ülke arasında imzalanan diğer anlaşmalar, Azərbaycan-Türkmənistan ilişkilerinin geçmişten aldığı köklere dayanarak, geleceğe yönelik olumlu ve yükselen bir seyirde; kazan-kazan perspektifi ile sürdürüleceğini göstermektedir.

2021 yılında varılan anlaşma ile sahanın birlikte geliştirilmesine karar verilmiştir. Aynı zamanda, taraflar petrol sahasını “Dostluk” olarak yeniden adlandırarak yatağa simgesel bir anlam da katmışlardır. Böylece Türkmənistan ve Azərbaycan'ın dost ülkeler olduğu bir kez daha teyit edilmiştir.

Kaynaklar

Abdullayev, Mübariz. (2020). “Azərbaycan Xəzər hövzəsi ölkələri arasında nəqliyyat əlaqələrinin genişlənməsinə mühüm töhfələr verir”.

http://www.yeniazerbaycan.com/KIVDF_e57000_az.html

Abdullayev, Mübariz. (2021). “Azərbaycanla Türkmənistan arasında “Dostluq” yatağı üzrə sazişin imzalanması tarixi hadisədir”. http://yeniazerbaycan.com/Siyaset_e57934_az.html

Aslanlı, Araz. (2014). “Geosiyasi Rəqabət və Geoiqtisadi Maraqlar Zəminində Xəzər Hövzəsinin “Qordü Düynü”. *Konrad-Adenauer-Stiftung*, Tbilisi.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. “Azərbaycan və Türkmənistanın ədəbi-mədəni əlaqələri müstəqillik illərində daha da inkişaf edib”, <http://science.gov.az/news/open/15281> (e.t.: 04.12.2020).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev. “Azərbaycan və Türkmənistan prezidentləri mətbuata bəyanatlarla çıxış ediblər”, <https://president.az/articles/24919> (e.t.: 08.08.2017).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev. “Aktauda Xəzəryanı dövlətlərin başçıları Xəzər dənizinin hüquqi statusu haqqında Konvensiyanı imzalayıblar”, <https://president.az/articles/29674> (e.t.: 12.08.2018).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev. “Türkmənistan Prezidenti Qurbanqulu Berdiməhəmmədovun rəsmi qarşılanma mərasimi olub”, <https://president.az/articles/36130> (e.t.: 22.03.2020).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev. “Azərbaycan-Türkmənistan sənədləri imzalanıb”, <https://president.az/articles/30828> (e.t.: 22.11.2018).

Azərbaycan Respublikasının Türkmənistandakı və Əfqanıstan İslam Respublikasındakı Səfirliyi. “İkitərəfli münasibətlər”, <https://ashgabat.mfa.gov.az/az/content/3/ikiterefli-munasibetler> (e.t.: 09.05.2021).

Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi. “Türkdilli dövlətlər arasında strateji əməkdaşlıq: Azərbaycanın xüsusi rolu”, <https://azertag.az/xeber/Turkdilli-dovletler-arasinda-strateji-emekdasliq-Azerbaycanin-xususi-rolu-1500519> (e.t.: 31.05.2020).

Babaoğlu, Hikmət. (2019). *Xarici Siyasət*. “ELM”, Bakı.

Bağırov, Elmir. (2008). *Xəzər regionunda Azərbaycanın milli mənafeyinin prioritet istiqamətləri*. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Bakı.

Bayramlı, Nardar. (2014). “Azərbaycanla Türkmənistan arasında əlaqələr uğurla inkişaf edir”. *Yeni Azərbaycan*.-25 sentyabr.174 (8).

Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzi. “Türkmənistan Azərbaycanla enerji əlaqələrini gücləndirir”, <https://aircenter.az/az/single/turkmenistan-azerbaycanla-enerji-elaeqelerini-guclendirir-622> (e.t.: 27.01.2021).

Cəfərli, Rəşad. (2008). “Azərbaycan-Türkmənistan münasibətləri sürətlə inkişaf edir”. Azərbaycan.-5 dekabr.1.

Cəfərli, Rəşad. (2010). “Üçüncü Zirvə Görüşü Xəzəryanı dövlətlərin əlaqələrinin inkişafında yeni mərhələnin əsasını qoydu”. Azərbaycan.- 24 noyabr.- 5.

e-qanun. “Azərbaycan Respublikası və Türkmənistan arasında 2008-ci il noyabrın 28-də Aşqabad şəhərində imzalanmış sənədlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı”, <http://www.e-qanun.az/framework/16297> (e.t.: 13.02.2009).

e-qanun. “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkmənistan Hökuməti arasında” vətəndaşların qarşılıqlı gediş-gəlişi haqqında” Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu”, <http://www.e-qanun.az/framework/736> (e.t.: 24.03.2000).

e-qanun. “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə Türkmənistan Elmlər Akademiyası arasında əməkdaşlıq haqqında Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı”, <http://www.e-qanun.az/framework/41313> (e.t.: 29.01.2019).

e-qanun. “Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Türkmənistan Hökuməti arasında 2019–2021-ci illər üçün ticarət-iqtisadi Əməkdaşlıq Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı”, <http://www.e-qanun.az/framework/41315> (e.t.: 29.01.2019).

e-qanun. “Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Türkmənistan Hökuməti arasında 2019–2022-ci illər üçün nəqliyyat sahəsində Əməkdaşlıq Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı”, <http://www.e-qanun.az/framework/41324> (e.t.: 29.01.2019).

e-qanun. “Azərbaycan Respublikası ilə Türkmənistan arasında strateji tərəfdaşlıq haqqında Bəyannamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu”, <http://www.e-qanun.az/framework/37712> (e.t.: 29.12.2017).

Əliyev, Heydər. (1999). *Müstəqilliyimiz əbədidir*. “Azərənəşr”, Bakı.

Əmrahov, Mais. (2018). “Azərbaycan-Türkiyə Mədəni Əlaqələrində Türksöyün Rolu”. *Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri II beynəlxalq elmi konfransının materialları*. Kastamonu, 356-362.

“Heydər Əliyev İrsi” Beynəlxalq Elektron Kitabxana. “Azərbaycan - Türkmənistan münasibətləri”, <https://lib.aliyevheritage.org/az/3639411.html> (e.t.: 01.07.2010).

Həsənov, Əli (2010). “Xəzərin hüquqi statusu məsələsi və Azərbaycanın geoiqtisadi maraqları”. 525-ci qəzet.- 14 noyabr.-8-13.

Həsənov, Sənan. (2012). “Xəzərin statusu zirvə görüşlərinin müzakirəsində (Aşqabad sammiti)”. *Sosial-siyasi elmlər seriyası*, №2, 26-37.

Xalq Qəzeti. (2008). “Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə Məxdumqulu adına Türkmənistan Dövlət Universitetinin Fəxri professoru adı verilmişdir”. 2 dekabr.- 2-3.

Kapyshev, Ardak. (2012). “Legal Status of the Caspian Sea. History and Present”. Abai Myrzakhmetov University, Kazakhstan. <https://ideas.repec.org/a/aad/ejbejj/v6y2012i0p25-28.html>.

Kazakistan.kz. “Türkmənistan-Azərbaycan ilişkilerinde yeni dönem”, <https://www.kazakistan.kz/turkmenistan-azerbaycan-iliskilerinde-yeni-donem/> (e.t.: 25.01.2021).

Qurbanov, İlqar. (2014). “Sonu bilinməyən Xəzər hekayəsi: Hüquqi status, Həştərxan zirvəsi və sair”, <http://newtimes.az/az/politics/3108>.

Məhərrəmov, Təranə. (2019). “Azərbaycanla Türkmənistan arasında əməkdaşlıq iqtisadi rifaha, təhlükəsizliyə və mədəni inkişafa xidmət edir”. *Kaspi*.- 21 avqust. - № 150/2. - 5.

Musayev, Mayıs. (2011). “Azərbaycan-Türkmənistan arasında diplomatik əlaqələrin yeni mərhələdə inkişafı”. *Tarix və onun problemləri*, № 2, 140-145.

Mükərrəmoğlu, M.. (2020). “Azərbaycan – Türkmənistan mədəni əlaqələri yeni mərhələdə”. Xalq qəzeti 2020.- 18 mart.-5.

Ömərov, Vahid. (2013). “Azərbaycan, Türkmənistan və Qırğızıstan mədəni əlaqələri”, <https://sesqazeti.az/news/kivdf/381726.html>.

Report İnformasiya Agentliyi. “Dostluq” yatağı üzrə Azərbaycan və Türkmənistanın pay bölgüsü məlum oldu”, <https://report.az/energetika/dostluq-yatagi-uzre-azerbaycan-ve-turkmenistanin-pay-bolgusu-melum-oldu/> (e.t.: 18.02.2021).

Ruintən, Sevinc. (2009). “Azərbaycanın türk dövlətləri ilə siyasi əlaqələrinin mərhələləri və xarakteri haqqında (XX əsrin 90-cı illəri – XXI əsrin əvvəlləri)”. Tarix və onun problemləri №3.

Vətən uğrunda-ictimai-siyasi qəzet. “30 illik “Kəpəz” münaqişəsi də həllini tapdı - Tarixi Anlaşma Memorandumu imzalanıb”, <https://vetenugrunda.az/rubrikalar/economy/30-illik-k-p-z-yatagi-munaqis-si-d-h-llini-tapdi> (e.t.: 21.01.2021).